

Pregledni članak

UDK 321.013(497.1) 323.13(497.1=861)*199"

Raspad Jugoslavije i sigurnost u Evropi

BOŽIDAR JAVOROVIĆ*

Sažetak

Autor analizira uzroke raspada Jugoslavije i pokazuje da je najvažniji uzrok bila ekspanzija velikosrpske ideje, ali su raspadu pridonijeli i brojni unutrašnji problemi jugoslavenske federacije kao i promjene u međunarodnom okruženju. Nakon raspada na prostoru bivše Jugoslavije i dalje djeluje niz procesa koji generiraju sukobe: želja velikosrpskih snaga za uspostavom Velike Srbije, odsutnost rješenja bosansko-hercegovačkog sukoba, zahtjev kosovskih Albanaca za vlastitom državom i sandžačkih Muslimana za autonomijom, otpor srpskom teroru u Vojvodini, jačanje težnji za samostalnom Crnom Gorom te kontinuirani srpski pritisak na Makedoniju. Autor zaključuje da je potrebna odlučnija intervencija međunarodne zajednice kako ne bi došlo do produbljivanja sukoba i njihova proširenja na susjedne zemlje.

Analiza odnosa i procesa u bivšoj Jugoslaviji nameće zaključak, da su postojali objektivni razlozi za njezin raspad. Ti su razlozi sljedeći:

(a) **međunarodni uvjeti** osamdesetih i početkom devedesetih godina, posebno u Evropi, koje karakterizira (1) *nestanak hladnog rata*, (2) *propast real-socijalističkih sustava u istočnoj Evropi*, (3) *nestanak Varšavskog ugovora* (4) *raspad SSSR-a i stvaranje novih nezavisnih država*, (5) *proces stvaranja Europske zajednice* na načelu punog suvereniteta svake članice i njihova dobrovoljnog prihvatanja jedinstvenih normi ponašanja i djelovanja, uključujući i one koje im nameću neka ograničenja. Takvi međunarodni uvjeti i procesi značili su rastakanje idejne, političke i ekonomske osnove na koju bi se mogle osloniti jugoslavenske etatiističko-centralističko-unitarističke snage, bez obzira na činjenicu da je svijet (Ujedinjeni narodi, Europska zajednica, Pokret nesvrstanih, velike sile) bio za očuvanje cjelovite Jugoslavije kao reformirane demokratske države;

(b) **unutarjni (društveni, politički, ekonomski, međunarodni...) odnosi i uvjeti**, koji su uzrokovali propast jugoslavenskog društvenog sustava.

* Božidar Javorović, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Konceptija obrane i zaštite, Ekonomika obrane i DES i PS u ratu, Studij obrane i zaštite

Karakterizirao ih je (1) *nizak stupanj demokracije*, (2) *podređenost političkih prava i političkog djelovanja pravilima i interesima vladajuće partije*, (3) *jednopartijska vladavina*, (4) *čvrsta sprega partije (Saveza komunista) i države i premoć partijskih organa nad ustavom, zakonom i državom*,¹ (5) *proklamirano, ali pravno i politički nikada jasno situirano, društveno vlasništvo*, kao materijalna osnovica društvenog sistema i razlog za podcjenjivanje i potiskivanje svih drugih, a posebno privatnog vlasništva, (6) *socijalističko samoupravljanje*, toliko ideologizirano, banalizirano i komplicirano da je, iako dirigirano s bezbroj zakonskih normi i političkih odluka, vodilo u upravljačku, poslovnu i socijalnu anarhiju, (7) *ogroman, skup i neefikasan državni i paradržavni aparat*,² (8) *dogovorna ekonomija, neprimjerena monetarna politika, carinski i porezni sustav i devizni režim*, što je sve rezultiralo niskom proizvodnošću, (9) *sve veća inozemna zaduženost*, koja se do kraja sedamdesetih popela na oko 20 milijardi USD, (10) *neraščišćeni gospodarski odnosi između federacije i republika i među republikama*, (11) *velika i skupa savezna vojna organizacija*, koja je redovito godišnje odnosila oko 6% narodnog dohotka i predstavljala glavni fizički i politički oslonac jednopartijskog sustava, (12) *složeni, pomućeni i uzburkani međunacionalni odnosi*, (13) *pad u duboku društvenu, političku i gospodarsku krizu*, koja je razgoltila sva područja života, izbacila na površinu i zaoštrila sve probleme, suprotnosti, interese i konflikte i vodila k njihovom burnom, radikalnom raspletu.

Takvo stanje moralo je dovesti do urušavanja i propasti postojećeg društveno-ekonomskog i političkog sustava, jer se on na takvim osnovama nije mogao održati, bez obzira na tip državne organizacije (federativna, unitarna) ili na nove snage koje su se u njemu rađale.

(c) **materijalizacija velikosrpske ideje** u odgovarajućoj politici, politiziranoj masi i oružanoj sili i nastojanje da se po svaku cijenu očuva i ojača velikosrpska dominacija na cijelom prostoru bivše Jugoslavije odnosno da se stvori velika Srbija, da "svi Srbi žive u jednoj državi", što je dovelo do raspada Jugoslavije kao države.

Velikosrpsku politiku karakterizira (1) *dugoročno, trajno i uporno nastojanje da se proširi srpski etnički i državni prostor*, što potvrđuje cjelokupna povijest od Nemanjića do danas. (2) *otvorenost granica velikosrpskih pretenzija*, što znači, da im se ne zna kraj i da se one mogu pomicati kad god to prilike omogućuju,

¹ Takvo stanje omogućavalo je voluntarističko ponašanje i odlučivanje mimo Ustava i zakona, odnosno tumačenje zakonskih propisa onako kako to trenutno odgovara određenim političkim organima. Zato su u državi postojala dva sistema: onaj koji je bio pravno formuliran i onaj koji je Partija u praksi izgradila. Krajnji izraz partijsko-državne sprege i oblik neustavnog i nezakonitog partijskog nametanja državi i društvu bilo je osnivanje komitetâ za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu (po odluci 11. kongresa SKJ iz 1978.), u čijim je rukama bila koncentrirana gotovo sva vlast.

² Najširi oblik paradržavnog organiziranja bile su samoupravne interesne zajednice. Umjesto da na sebe preuzmu dio državnih poslova i da ih obavljaju pod neposrednim utjecajem privrede i javnih djelatnosti, one su djelovale kao paralelni organi pod utjecajem onih istih struktura koje su usmjeravale i rad državnih organa.

(3) veća ili manja velikosrpska orijentiranost svake dosadašnje srbijanske vlade i državne politike, (4) prilagodavanje operacionalizacije velikosrpske politike konkretnim društvenim, odnosno povijesnim uvjetima, (5) podudarnost interesa i ciljeva srpske države i Srpske pravoslavne crkve, (6) rasprostranjenost Srba na Balkanu, njihova orijentiranost prema Srbiji (više nego prema državi u kojoj žive) i njihova instrumentalizacija u funkciji ostvarenja velikosrpskih ciljeva, (7) teorijska i politička osmišljenost velikosrpskih planova, (8) neograničenost sredstava i metoda ostvarivanja, (9) visok stupanj uspješnosti u ostvarivanju (kako u etničkom, tako i u državnom pogledu).

U velikosrpskim pretenzijama i unitarističko-etatiističko-centralističkom nastojanju da se po svaku cijenu onemogući proces demokratizacije i samostalnost republika, bilo unutar Jugoslavije, bilo izvan nje, leži glavni uzrok raspada Jugoslavije kao države i uzrok rata koji se vodi na ovim prostorima. U velikosrpskom biću stvorena je ekspanzionistička kritična masa, koja se sastoji u sprezi (a) nabujale velikosrpske ideje (ideja je postala svojina masa, odnosno mase su zadojene tom idejom), (b) velikosrpskog političkog korpusa (u kojemu velikosrpski program imaju i pozicija - stranka na vlasti, i opozicija - gotovo sve opozicijske stranke) i (c) vojne sile, koja je, naročito nakon pretvaranja JNA u isključivo srpsku vojsku, postala dovoljno snažna za nasilno ostvarenje velikosrpske ideje i politike. Dokle god ta kritična masa bude postojala, sve dok se ona ne rastoči iznutra, što je zasad malo vjerojatno, ili se ne razbije izvana, što je zasad također malo vjerojatno, velikosrpski pohod neće biti okončan, premda može biti privremeno zaustavljen (kao dio strategije etapnog ostvarivanja ciljeva). Upravo zbog toga velikosrpski korpus i njegov osvajački pohod znače otvorenu opasnost za sve narode na području bivše Jugoslavije, Balkana pa i Europe i svijeta. Srbi su lukavi političari. Oni imaju dugu ratničku povijest u kojoj su pokazali izuzetnu izdržljivost, spremnost na žrtve i sposobnost da i najteže poraze pretvore u pobjede. I svjesni su činjenice da su u svojoj ekspanzionističkoj politici dosad uspijevali (jer su stalno širili svoje etničke i državne prostore), a to im potvrđuju i uspjesi u ovom ratu protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine (provedeno etničko čišćenje na prostorima s dosadašnjom srpskom većinom, osvajanje i etničko čišćenje prostora s hrvatskom odnosno muslimanskom većinom, uspostava srpske države sa svim elementima državnosti osim međunarodnog priznanja). Ohrabren dosadašnjim povijesnim iskustvom i aktualnim vojno-političkim uspjesima, velikosrpski pohod će biti nastavljen sve dok postoji navedena kritična masa. On se, jednostavno, sam od sebe ne može zaustaviti. Snage koje ga vode prilagodile su se uvjetima koji su im nametnuti međunarodnom blokadom, koju dosta vješto probijaju. Na ideji da Srbi ratuju za pravednu stvar, da ratuju protiv cijelog svijeta, koji se protiv njih urutio, razvijaju se srpski narodni prkos, ponos i spremnost da se živi i u najgorim i najprimitivnijim uvjetima pa i da se gine. Pri tome Srbija djeluje kao tijelo velikog polipa, kojemu su kraci Srbi u "srpskim zemljama" (zasad) izvan Srbije. Polip svoje krake hrani, ali i njima gospodari. S obzirom da je Srbija u ratnom pogledu nedirnut, da su joj vojno-proizvodni kapaciteti razvijeni i čitavi, a ranije zalihе još neistrošene, ona može nastaviti s ratom, tim prije što dio tereta rata namiruje pljačkom, a dio prebacuje na Srbe u zemljama u kojima se rat vodi. Osim toga, ona računa i sa svojim "prirodnim pravoslavnim saveznicima" i s razjedinjenošću, neodlučnošću i tromošću međunarodne zajednice.

Zato se poslije ostvarivanja cilja u Bosni i Hercegovini, u skladu sastrategijom "korak po korak", može očekivati prenošenje rata u druge države i krajeve sa "srpskim zemljama" (Sandžak, Kosovo, Makedonija...). A nakon toga, ili istovremeno s tim, i dalje. Jer, sve što se ovdje događa neposredno se i posredno odražava na život Europe i svijeta, posebno na njihovu sigurnost. Sa stajališta sigurnosti može se govoriti o tri kruga stvarnih i potencijalnih događanja. Prvi krug obuhvaća područje bivše Jugoslavije, drugi susjedne zemlje, a treći šire europsko i svjetsko okruženje.

1. Rat prijeti cijelom prostoru bivše Jugoslavije

Odnosi i procesi na prostoru bivše Jugoslavije veoma su složeni, zamršeni i dugoročni.

I da je došlo do mirnog raspada Jugoslavije, mnogo toga bi se u jugoistočnoj Europi u pogledu sigurnosti promijenilo i uzburkalo. Sve dok se ne slomi srpska ratna mašinerija, ne može se očekivati mir na ovim prostorima. Naprotiv, rat će se proširiti i produžiti. Na to ukazuju mnogi razlozi:

1) **Velikosrpske snage po svaku cijenu žele veliku Srbiju**, koja bi, osim Srbije, u najgorem slučaju (minimalna varijanta), obuhvaćala sve tzv. srpske zemlje u drugim južnoslavenskim državama, a koje se sada konstituiraju kao srpske države. Konstituiranje tih država ("Republika Srpska Krajina" u Hrvatskoj i "Republika Srpska" u Bosni i Hercegovini), bez obzira što ih nitko osim Srbije i Crne Gore odnosno "Savezne Republike Jugoslavije" ne priznaje, činjenica je koja se može smatrati ostvarenjem prve faze velikosrpskog programa i kao izvor novih problema i sukoba na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Te države nisu više suočene samo s pobunjenim Srbima nego i s njihovim organiziranim državnim tvorevinama, s odgovarajućim političkim, pravnim, gospodarskim i vojnim ustrojem i prostorom na kojemu ostvaruju vlast. Po tome je nastalo stanje za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu mnogo složenije nego što je bilo ranije. Srbija te tvorevine priznaje kao države i tako se prema njima formalno odnosi (jer ih stvarno drži dijelovima velike Srbije). Republiku Hrvatsku nikada nije priznala, a pogotovo ne u njezinim međunarodno priznatim granicama. A kada kažu da krajinski Srbi trebaju svoje probleme rješavati u dogovoru s hrvatskim vlastima, onda ne misle na Krajinu kao dio Hrvatske, nego na dogovore dviju država: Republike Hrvatske i "Republike Srpske Krajine". Krajinskim vlastodržcima nije ni nakraj pameti odustajanje od Krajine kao srpske države, bez obzira na sve rezolucije Ujedinjenih naroda i zaključke Europske zajednice. Osnovu za takvo ponašanje oni pronalaze u tome što (1) imaju podršku Srbije i određenih snaga u Rusiji pa i drugdje; (2) konstituirali su državu i snage koje je mogu braniti; (3) Ujedinjeni narodi postavili su svoje snage na granici između slobodnog i okupiranog dijela Hrvatske, a Zagrebačkim je sporazumom na tom prostoru izvršeno i razgraničenje snaga, što Srbi smatraju uspostavljanjem granice i što *de facto* predstavlja granicu, sve dok se snage Ujedinjenih naroda ne postave na međunarodno priznatu granicu između Hrvatske i Srbije i Bosne i Hercegovine, i na taj način prekine nesmetanu i nekontroliranu vezu hrvatskih Srba s tim državama; (4) uspostavljaju se međunarodni kontakti i svijet privikava na *status quo*; (5) krajinski Srbi kontroliraju za hrvatsku državu veoma važne komunikacijske pravce i objekte (auto-cestu Zagreb - Beograd kod Okučana, cestu Zagreb - Split odnosno Zadar

od Karlovca do Obrovca odnosno Knina i južnije); (6) računaju na postojanje "Republike Srpske" u Bosni i Hercegovini i preko nje na vezu sa svijetom (iako za to traže i odgovarajuće prostore u Hrvatskoj), a kasnije i na spajanje sa Srbijom; (7) ponašanje organizacija međunarodne zajednice (UN, EZ i dr.), bez jasnog cilja i viđenja načina izlaska iz postojećeg stanja, bez odlučnosti u prekidanju srpske političke i vojne "igre" i sa zadržavanjem embarga na uvoz oružja prema Hrvatskoj, Srbima daje prostor i vrijeme za učvršćivanje svog položaja i nastavljanje secesionističke politike. Zbog svega toga suprotnosti se objektivno produbljuju. Hrvati ne mogu, ne smiju i neće ni pod kakvim uvjetima pristati na okupaciju i odcjepljenje dijela njihova državnog teritorija, a krajinski Srbi ne odustaju od svoje države i rade intenzivno na njezinu jačanju. Ako međunarodna zajednica ne postane odlučnija i djelotvornija, a Srbija ne prestane podržavati krajinske Srbe u njihovoj secesiji i ne prizna Hrvatsku u njezinim međunarodno priznatim granicama, rat u Hrvatskoj će se nastaviti.

2) Stanje u Bosni i Hercegovini još je složenije nego u Hrvatskoj. Tu se radi o tri konstitutivna naroda i o najmanje dva koncepta organizacije države: bošnjačko-hrvatskom i srpskom. Prvi su za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu, potvrđenu međunarodnim priznanjem i Washingtonskim sporazumom, a drugi za posebnu srpsku državu i njezinu kasnije priključenje Srbiji, ili za BiH u sastavu Jugoslavije. Radi se o dvije nepomirljive koncepcije, još više suprotstavljene (a) Washingtonskim sporazumom o stvaranju BiH kao bošnjačko-hrvatske federacije i predviđanju njezine konfederativne veze s Republikom Hrvatskom, te mogućnošću bosanskih Srba da se uključe u Federaciju i (b) srpskim uspjesima u osvajanju bosanskog teritorija, koji im ni po čemu ne pripada, kao i nesmiljenim etničkim čišćenjem osvojenih prostora. U Bosni i Hercegovini neće biti mira sve dok Srbi ne osvoje prostore za koje su zainteresirani, bilo zato što misle da im pripadaju, bilo stoga što su im potrebni za povoljnije pregovore. Ali, u Bosni i Hercegovini neće biti mira ni dok Srbi ne napuste krajeve koje su silom osvojili, a koji etnički i povijesno pripadaju Bošnjacima i Hrvatima, jer će se ovi morati za njih boriti. Otvoreno je pitanje: kada će se između tih dviju krajnosti steći uvjeti ravnoteže i stvoriti mogućnost pravednog razgraničenja ili stvaranja državnog ustrojstva, koje će omogućiti normalan život sva tri naroda. Washingtonski sporazum ne pridonosi rješenju ovog problema, već ga usložnjava. Normalno bi bilo da Srbi uđu u Federaciju, jer se bez njih ne može govoriti o cjelovitoj BiH. Ako oni to ne urade, međunarodno priznata BiH bit će razbijena najmanje u dvije države. Ako bi se stvorila samostalna srpska država na tlu BiH, ona bi se mogla spojiti sa Srbijom (neposredno ili uključivanjem u Saveznu Republiku Jugoslaviju), što bi značilo širenje Srbije preko Drine i veliki korak k stvaranju velike Srbije i sasvim novu vojnopolitičku sliku Balkana. Ulazak Srba u BiH kao federaciju unio bi sasvim nove elemente u pogledu njezina ulaska u konfederativne odnose s Hrvatskom. Hrvatskoj je konfederativna veza s BiH u interesu, bili bosanski Srbi u Federaciji ili ne. Ona bi mogla biti i u interesu bosanskih Srba (jer je u interesu cijele BiH), ali je njihov interes za (bar) takvu vezu sa Srbijom odnosno sa Saveznom Republikom Jugoslavijom neusporedivo veći i jači. Zato oni teže i težiti će takvoj vezi. I kada bi ušli u BiH Federaciju, a ova u konfederaciju s Hrvatskom (na čemu posebno inzistiraju bosanski Hrvati), bosanski Srbi bi tražili konfederaciju BiH Federacije i Srbije odnosno SRJ. Kad bi se to ostvarilo, BiH bi bila u dvostrukoj konfederativnoj sprezi, odnosno, Hrvatska bi preko BiH došla u svojevrсни konfederativni savez sa Srbijom ili SRJ. Želi li to Hrvatska, je li joj

to u interesu, bi li ona na to pristala, što bi to za nju značilo, ne bi li se napetosti i suprotstavljeni interesi Srbije i Hrvatske (Srba i Hrvata) i dalje prelamali preko Bosne i Hercegovine (prije svega radi toga što srpske političke strukture neće ni ubuduće odustati od velikosrpske politike)? Bosna i Hercegovina kao federativna zajednica, koju bi tri ravnopravna, konstitutivna naroda izgradila na kantonalnoj osnovi, po uzoru na Švicarsku, vjerojatno bi bilo najbolje i najdulgoročnije rješenje. Ničim ne bi trebalo prejudicirati ono što bi slijedilo nakon toga, jer se tim prejudiciranjem može onemogućiti ono, što bi trebalo uraditi kao prvo i temeljno.

Međutim, iz dosadašnje velikosrpske politike dade se zaključiti da bi velikosrpskim snagama odgovaralo samo rješenje koje podrazumijeva maksimalno velike srpske države u BiH i Hrvatskoj, njihovo spajanje i pripojenje Srbiji. To je cilj kojemu teže sve velikosrpske snage - i one u Srbiji i one u BiH i Hrvatskoj. I zato pravog mira neće biti dok se taj cilj ne ostvari ili dok velikosrpske snage ne budu razbijene i svedene na marginu srpskog političkog bića. Ako se taj cilj ostvari samo djelomično, bit će to samo prva dionica na velikosrpskom osvajačkom pohodu. Iza nje slijedi nastavak na istom i prebacivanje težišta na novi prostor. Taj novi prostor su stara, već dobro poznata konfliktna područja: Sandžak i Kosovo, a potom Makedonija.

3) Muslimani u Sandžaku traže autonomiju, koju su ranije imali, a Srbi im to ne daju. Oni, osim toga, žele biti čvršće povezani s Muslimanima u Bosni i Hercegovini. Srbi u tome vide opasnost za svoje interese pa na tome dijelu provode vojno-policijski teror. Kada bi u Bosni i Hercegovini došlo do povoljnijeg odnosa snaga za Bošnjake, Muslimani na Sandžaku digli bi se protiv srpskog terora i rat bi se proširio na Sandžak. Do toga bi moglo doći kada bi svjetska zajednica Bošnjacima i Hrvatima ukinula embargo na uvoz oružja i Srbi izgubili premoć u oružju. Do oružanih sukoba na tom području može doći i neovisno o događajima u BiH, ako tamošnji Muslimani ne budu mogli izdržati srpski vojno-policijski teror ili ako Srbi krenu u radikalni obračun s nezadovoljnim Muslimanima.

4) Albanci, koji u Srbiji čine 14% stanovništva, a na Kosovu preko 90%, proglasili su Kosovo državom i od toga ne odustaju. Ako bi i odustali od države, ne bi od republike s visokim stupnjem autonomije. U tome imaju punu podršku Albanije s kojom graniče i kojoj etnički pripadaju, kao i Albanaca u zapadnoj Makedoniji. Srbi za državu Kosovo i za Republiku Kosovo neće ni da čuju, jer Kosovo smatraju kolijevkom srpstva. Sukob je neizbježan, iako su Srbi velikim policijskim i vojnim snagama uspjeli zasada pacifizirati Kosovo pa se dobija dojam da se tamo ništa bitno ne događa. Sve činjenice ukazuju na zaključak da je rat na Kosovu neizbježan (čak i ako se završi u Bosni i Hercegovini). Svjetska zajednica neće da zagriže u kosovski tvrdi orah, nadajući se da će općim pritiskom na Srbiju dovesti do rješenja. Srbima to odgovara, jer jakom vojskom i policijom vrše teror na Kosovu, prisiljavajući Albance na pokornost i iseljavanje. Uz to su izvršili gotovo totalnu informativnu blokadu te pokrajine, tako da svijet i ne zna što se sve tamo događa. Kosovo je već odavno u velikosrpskom planu zacrtano kao područje etničkog čišćenja, a strategiju i taktiku za to razradio

je Vaso Čubrilović,³ kasnije poznati srpski akademik. Činjenicu da oni to nisu dosada uradili, Albanci mogu zahvaliti Josipu Brozu Titu i ustrojstvu bivše Jugoslavije. Sada praktično Srbi nemaju prepreka da to učine, osim pobune samih Albanaca i angažiranja međunarodne zajednice. Srbija je međunarodnoj zajednici zatvorila pristup Kosovu pa je ona poslala svoje ljude u Makedoniju. Kosovo je tako prepušteno Srbima, a Albanci sami sebi. Tako bi to moglo biti dok Kosovo ne eksplodira, a kada se to dogodi, bit će kasno za vanjsku intervenciju, osim s juga, iz Albanije. A to bi već bio izlazak iz prvog kruga pakla i ulazak u drugi, još pakleniji. Ako međunarodna zajednica ne reagira (pravovremeno i na pravi način), ili ako se Albanci ne pobune, mogli bi doista biti protjerani s Kosova, a djelomično i getoizirani. Srbija u tom cilju već koristi (a) tolerantnost svijeta prema problemu Kosova, (b) teror nad Albancima na Kosovu i (c) naseljavanje Srba (dobrovoljno, uz poticaje i pod pritiskom). Do pravog rješenja kosovske drame može doći samo u demokratskoj Srbiji u okviru koje bi Kosovo imalo visok stupanj autonomije. Kosovo izvan Srbije bilo bi stalni uzrok rata između Srbije i Kosova odnosno između Savezne Republike Jugoslavije (ili svih Srba) i svih Albanaca, što je mnogo šire i opasnije za njih, regiju i svijet. Kosovo pod protektoratom Ujedinjenih naroda moglo bi biti samo privremeno rješenje.

5) Srpski interes prema Makedoniji nije nikada nestao. Makedonija je između dva svjetska rata, u Kraljevini Jugoslaviji, bila južna srpska pokrajina. Velikosrpske snage toga se nikada nisu odrekle i bile bi spremne u povoljnim prilikama, uz pomoć srpske manjine u Makedoniji (koja je tamo 1981. činila samo 2,26% stanovništva), posegnuti za tom zemljom. Osim toga, u zapadnoj Makedoniji žive Albanci (čine gotovo 20% stanovništva Republike), koji žele autonomiju, a mnogi od njih zadojeni su snom o velikoj Albaniji. U slučaju rata na Kosovu, oni bi se bezuvjetno priključili svojim sunarodnjacima, kako bi im pomogli, ali i kako bi ostvarili neki od svojih ciljeva (stvaranje velike Albanije ili velike albanske kosovske države ili ostvarenje autonomije unutar Makedonije - ovisno o mogućnosti). Rat, dakle, može vrlo lako doći do Makedonije u kojoj tinjaju žarišta sukoba između Srba i Makedonaca, Srba i Albanaca, Albanaca i Makedonaca, ali se susreću i druge suprotstavljene silnice. Položaj Makedonije kao države, posebno njezin vojnopolitički položaj, mnogo je složeniji i osjetljiviji od onoga koji imaju Hrvatska i Bosna i Hercegovina. Zato je dobro što je međunarodna zajednica (uključujući i SAD) tamo poslala svoje (makar simbolične) snage. Međutim, to nije dovoljno. Makedoniji treba posvetiti mnogo veću pozornost.

6) Ni mir u Vojvodini nije osobito siguran. I ona je zahvaćena beogradskom samovladom. Ukoliko je srpski teror nad Vojvodinom jači, a on je posebno jak prema Mađarima i Hrvatima, utoliko je otpor prema beogradskom centralizmu veći, jer je vojvođanska autonomija duboko usađena u sve prave

³ Vaso Čubrilović, *Iseljavanje Arnauta, Izvori velikosrpske agresije*, August Cesarec i Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 106-124. Rad je napisan 1937., kao priprema za predavanje koje je Čubrilović održao u Srpskom kulturnom klubu u Beogradu, 7. ožujka 1937.

Vojvodane, bez obzira na nacionalnost. Zato, ako Srbija produži s dosadašnjom politikom rata i diktature, može doći do otvaranja ratnog žarišta i na sjeveru, tj. u Vojvodini.

7) **Previranja u Crnoj Gori** pokazuju da i u toj Republici postoje snage koje se odupiru srbizaciji i srpsko-satelitskom položaju Crne Gore. Ako te snage prevladaju, što s obzirom na sve teže uvjete života nije isključeno, Crna Gora mogla bi krenuti u pravcu osamostaljenja. U tome bi je sigurno podržali tamošnji Albanci i Muslimani, ali bi se prosrpske snage, po uputi iz Beograda i po već uhodanom receptu, digle na oružje pa bi i tamo došlo do rata. Velikosrpska politika oduvijek smatra Crnu Goru srpskom zemljom i tako se prema njoj odnosi, pa sigurno Srbija ne bi dopustila njezinu nezavisnost. Ona bi se na Crnu Goru sručila s mora, kopna i iz zraka, iz Srbije i iz BiH. Zato Crnu Goru ne treba isključiti iz popisa potencijalnih ratnih žarišta.⁴

2. Rat prijeti susjedima

Rat na prostoru bivše Jugoslavije, onaj koji je dosada vođen u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao i onaj koji bi se mogao voditi na ostalom prostoru, od samog početka ugrožava život susjednih zemalja i dovodi njihovu sigurnost u pitanje. Sve susjedne zemlje pretrpjele su velike gospodarske štete, naročito blokadom prometa preko Balkana na pravcima sjeverozapad - jugoistok i na pravcu sjever - jug i obratno, kao i ekonomskom blokadom Srbije i Crne Gore odnosno Savezne Republike Jugoslavije. Međutim, tu je i niz drugih opasnosti i posljedica.

1) Strahote rata na Balkanu i pribojavanje za vlastitu sudbinu ako se rat proširi, sve su veća mora svakog građanina Europe pa i svijeta, a posebno susjednih zemalja. U njima se stoga već javlja, a ubuduće, ako se rat nastavi, javljat će se još veće i otvorenije nezadovoljstvo, koje će se manifestirati raznim protestima, uličnim manifestacijama, štrajkovima, izbornim nepovjerenjem vladajućoj stranci itd. Sve će to nagrizati unutarnju sigurnost tih zemalja, utoliko više, što će to biti potencirano drugim odrazima stanja na Balkanu.

2) Računa se da je oko tri milijuna ljudi na prostoru bivše Jugoslavije, posebno u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini moralo u toku ovoga rata napustiti svoj dom.⁵ Rijeke izbjeglica s ovoga prostora otišle su u druge zemlje kako

⁴ O raspadu SFR Jugoslavije i ratu na njezinom prostoru ima već dosta domaće i strane literature. Strana literatura može se podijeliti u dvije skupine: (a) onu koja nastoji biti objektivna u traženju uzroka krize na ovom području i (b) pristranu, koja opravdava Srbiju i njezine postupke. U Beogradu je u izdanju "Politike" 1993. objavljena i knjiga Veljka Kadijevića "Moje viđenje raspada", u kojoj on nehotice razotkriva velikosrpsku prirodu uzroka raspada Jugoslavije i rata protiv Slovenije, Hrvatske i BiH pa i ponašanja bivše JNA, kojoj je stajao na čelu.

⁵ Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske, u Hrvatskoj je 20. travnja 1994. bilo 240.500 prognanika i 248.089 izbjeglica, uglavnom iz BiH. U drugim zemljama (osim u Saveznoj Republici Jugoslaviji) bilo je oko 60.000 izbjeglica iz Hrvatske.

bi našle privremeni smještaj i sigurnost. Ako se rat nastavi, njih će biti još mnogo više. Zemlja koju preplave izbjeglice mora to osjetiti ne samo u komoditetu nego i u standardu svojih građana, u opterećenju državnog budžeta i usporavanju vlastitog razvoja. Izbjeglice opterećuju promet i pogranične poslove zemalja u koje dolaze, povećavaju ekonomske napore, donose nove socijalne probleme (nezaposlenost, bolest, alkoholizam, droga, kriminal i sl.). Kada sve to prevrši mjeru (bilo opsegom, bilo dužinom trajanja), u zemlji dolazi do nezadovoljstva, posebno desnih snaga, javljaju se protesti, a može doći i do sukoba s vlastima i/ili s izbjeglicama. Takvo stanje narušava najprije unutarnju, a potom i vanjsku sigurnost zemlje, jer je uvlači u međunarodne raspre. Krajnje je vrijeme da Europa energičnom akcijom eliminiira uzroke izbjeglištva na prostorima bivše Jugoslavije, jer se na drugi način neće riješiti izbjeglica.

3) Ratni požar se s južnoslavenskog područja može vrlo lako proširiti na cijeli Balkan i oko njega.

Zapad se na pitanju - "Što uraditi na prostoru bivše Jugoslavije?" unutar sebe polarizira, vodi besplodne razgovore i međusobno i sa Srbima. Trebale su tri godine da se zauzme stav o potrebi i spremnosti da se u zaštiti humanitarnih konvoja i zaštićenih zona protiv srpskih snaga upotrijebi sila. Zapad je sustavno grijehio u odnosu prema ratu u Hrvatskoj i BiH tolerirajući srpsko nasilje, ubijanje civila, etničko čišćenje, razaranje naselja od Vukovara do Dubrovnika. Carrington je nudio europske promatrače *kad rat prestane, a ne da rat prestane*. To je odgovaralo Srbima. Embargo na uvoz oružja uveden je za sve države nastale na prostoru bivše SFRJ. To je odgovaralo jedino Srbiji, jer je, naoružana "do zuba", imala pred sobom slabo naoružanog protivnika. Čim Srbi zapucaju po "plavcima" ili se zaraćene strane ne drže dogovora, dužnosnici UN prijete da će povući snage iz Hrvatske i BiH, ako sukobi ne prestanu. Kome bi trebale snage UN da nema sukoba? Prema članku 51. Povelje UN svaka zemlja ima pravo na individualnu i kolektivnu obranu. Ako UN nekoj zemlji ne dopušta da se naoružava kako bi se branila, ta organizacija mora preuzeti odgovornost i brigu za njezinu obranu, ako ne uspije mirnim, onda i oružanim putem. Svijet je mnogo puta prijetio Srbima zbog njihova nasilnog ponašanja, bezobzirnog ratnog djelovanja i kršenja međudržavnih dogovora, a da gotovo nijednu prijetnju nije ostvario. Kad god su sa Srbima vođeni pregovori, oni su, dok su pregovori trajali, vodili najžešće ofenzive. Takva politika prema krizi i ratu na prostoru bivše Jugoslavije ne može dovesti do rješenja, a ako i dovede, cijena će biti veoma visoka, kako za Hrvate i Muslimane, tako i za svijet.

Činjenica je da su islamske zemlje pokazale mnogo veće zasnimanje za stradanja bosanskih Muslimana nego Europa, da smatraju da srpsku oružanu silu na bivšem jugoslavenskom prostoru treba silom slomiti (a ne produžavati agoniju jalovom zaštitom humanitarnih konvoja), da su odmah počele Bosni i Hercegovini pružati raznoliku pomoć i da šalju mudžahedine u rat protiv Srbije te da su spremne i službeno se oružano angažirati. Eventualno šire islamsko angažiranje u ovom ratu mimo dogovora s Europom, moglo bi imati teške i dugoročnije posljedice po njezinu sigurnost. Islamske zemlje ionako prigovaraju Zapadu zbog neodlučnosti i neadekvatna odnosa prema Srbiji i onom što ona čini, a muslimanski fundamentalisti su za sveti rat na ovom prostoru. Ako do toga dođe, Europa neće imati ni mira ni sigurnosti.

Ako se rat proširi na Sandžak i Kosovo, u nj će bez odlaganja morati ući i Albanija, a preko makedonskih Albanaca i Makedonija. Ulazak Albanije i

Makedonije u rat bila bi velika opasnost za Grčku, ali i izazov njezinim skrivenim težnjama za nekim prostorima uz sjeverne granice. Turski ulazak u rat moguće je još prije toga, u okviru islamskog angažiranja u ratu u Bosni i Hercegovini. Ako bi Srbija napala Makedoniju, Bugarska iz više razloga ne bi ostala postrani. Ako bi se Grčka javila kao srpski saveznik, što se na osnovi dosadašnjih veza ne može isključiti, moglo bi doći i do sukoba između Grčke i Bugarske, ali i do saveza između njih i Srbije oko podjele Makedonije. To bi mogla iskoristiti Turska radi ostvarivanja svojih interesa prema Grčkoj.

Eventualni ustanak u Vojvodini ne bi mogao ostaviti neutralnom Mađarsku, tim prije što srpski nacionalisti javno izražavaju pretenzije i prema nekim dijelovima te države, a vjerojatno ni Rumunjsku. Rat bi zahvatio cijeli Balkan i njegove sjeverne susjede. Ni u Italiji u tim uvjetima ne bi bilo mira. Neofašističke snage pojačale bi svoju iredentističku aktivnost prema Hrvatskoj i Sloveniji, Crnoj Gori i Albaniji, izazivajući sukobe u vlastitoj zemlji, napadajući pripadnike nacionalnih manjina, doseljenike i izbjeglice i pokrećući specijalni rat na dijelu Balkana za koji su zainteresirane.

Sve bi to bio samo drugi krug ratne drame.

3. Širenje sukoba moglo bi se nastaviti do globalnih razmjera

Ovakav ili sličan razvoj događaja na Balkanu i oko njega uzburkao bi cijelu Europu i dobar dio svijeta. Došlo bi vjerojatno do globalne tripolarizacije država, koja bi se zasnivala na društveno-ekonomskoj povezanosti te političkim i geopolitičkim interesima, ali bi se dosta poklapala i s vjerskom i civilizacijskom osnovom: katolički Zapad stajao bi iza Slovenije, Hrvatske i Hrvata u Bosni i Hercegovini te Mađarske, pravoslavni Istok (prije svega Rusija) priklonio bi se pravoslavnim balkanskim zemljama, a islamske zemlje bile bi uz Muslimane Bosne i Kosova.⁶ Sve strahote takve polarizacije nemoguće je i zamisliti.

Sa stajališta sadašnjih stanja i odnosa u svim naznačenim zemljama ovakav razvoj događaja se i ne vidi. Međutim, proširenjem rata mijenjali bi se odnosi i politike u pojedinim zemljama i između njih, a na scenu bi iskrsavale neke

⁶ Podijeljenost globalnih interesa prema ovom području očituje se i u Ujedinjenim narodima. Očito je da zapadne zemlje osuđuju Srbiju i Srbe kao agresore iako nisu energični u akcijama. Rusija je za njih pokazivala više razumijevanja i u njih više vjerovala. Vladajuća struktura u Rusiji nije jedinstvena u pogledu na balkansku dramu. Grupa oko Jeljcina, koja Rusiju otvara prema Zapadu, izražava spremnost za izgrađivanje zajedničkog odnosa prema ratu na području bivše SFRJ i njegovim akterima, ali su ostale snage otvoreno na strani Srba i Srbije, pa i Jeljcin o tome mora voditi računa u određivanju ruskog stava, jer o tome znatno ovisi njegova unutrašnja sigurnost. Za razliku od Zapada, islamske zemlje su u Ujedinjenim narodima mnogo određenije i oštrije u osudi srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake-Muslimane i traže oštrije mjere međunarodne zajednice i ukidanje embarga na uvoz oružja. S tim u vezi izražavaju i namjeru da jednostrano prekinu taj embargo. SAD su svojom ulogom u pripremi i potpisivanju Washingtonskog sporazuma otvoreno pokazale svoj globalni interes za ovo područje.

druge snage. To se veoma dobro vidi po stanju i procesima u Rusiji, gdje se oko Zirinovskog okupljaju najreakcionarnije političke snage, koje bezrezervno stoje uz srpski ratni pohod na Balkanu i koje bi, da dođu na vlast, i Rusiju vodile u takve pohode protiv drugih zemalja. Da do bitnih promjena može doći, pokazuje i primjer Italije u kojoj su na nedavnim izborima pobjedu odnijele desne snage, koje u sljedećem razdoblju mogu i Hrvatskoj i svijetu zagorčavati život.

Proširenje rata na Kosovo toliko bi zakompliciralo međunarodne političke odnose da bi se bilo teško iz njih izvući i poduzeti jedinstvene, razumne i djelotvorne korake. Zato to treba uraditi sada i odmah.

Rat na prostoru bivše Jugoslavije nije etnički rat nego rat između dva različita društvena sistema - demokratskog i staljinističko-fašističkog, ali on u sebi nosi i razne etničke probleme i komponente. Njih je nametnula velikosrpska politika gurajući Srbe u drugim republikama na pobunu i traženje prava koja im ne pripadaju i koja jednostavno ne mogu imati, vršeći masovna ubojstva, progone i etnička čišćenja.⁷ Umjesto da se u svojim republikama (državama) uključe u demokratski život i u skladu s međunarodnim kriterijima i mjerilima bore za prava jednaka državotvornom narodu odnosno svim građanima, oni silom hoće, stvarajući nekakve paradržave, otrgnuti dio teritorija domicilne države i pripojiti ga Srbiji, makar od nje bili i stotine kilometara daleko. To dopustiti značilo bi presedan i loš primjer za mnoge etničke skupine u Europi, i to ne samo one koje su na određenim prostorima sasvim autohtone i koje nemaju druge "majke domovine" pa im pripada prirodno pravo na autonomiju (kao što su Škoti, Velšani i Sjeverni Irci u Velikoj Britaniji, Baskijci u Španjolskoj, Bretanji i Korzikanci u Francuskoj, Flamanci i Valonci u Belgiji), nego i one koje su nastale doseljavanjem iz drugih zemalja (gotovo i nema zemlje koja je bez toga). Sto se događa kada jedna nacija sebi postavi cilj, da svi njezini pripadnici moraju živjeti u istoj državi, vidjelo se na primjeru Hitlerove Njemačke. A kako bi izgledala Europa kada bi sve etničke skupine zahtijevale svoje države ili da se pripoje svojim "maticama"? Ne stane li se na kraj velikosrpskom divljanju na prostoru bivše Jugoslavije, do toga bi na mnogim mjestima moglo doći.

Otvoreni ili samo specijalni rat na području novih južnoeuropskih država znači prekidanje normalnih poslovnih, kulturnih, turističkih, prometnih i drugih komunikacija između jadranske obale i srednje i sjeverne Europe, kojima preko Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine idu najkraći putevi do Jadrana. To dalje znači odricanje (ili onemogućavanje) milijuna građana europskih zemalja od poslovnog i rekreativnog korištenja (uživanja) najljepšeg dijela Sredozemnog mora. Takvo stanje svim tim zemljama nanosi određene materijalne i druge štete i narušava njihovu sigurnost.

Preko Slovenije, Hrvatske i Srbije idu najkraće kopnene prometne veze zapadne Europe s Turskom i Grčkom, koje su i članice NATO-a.

⁷ Prema podacima koje je na beogradskom nezavisnom tv-studiju "B" iznio pravoslavni mitropolit bosanski Nikolaj, srpski četnici su u Bosni i Hercegovini pobili dosad oko 120.000 Muslimana, srušili 200 džamija i silovali oko 30.000 Muslimanki (*Večernji list*, Zagreb, 29. rujna 1992.).

Onemogućavanje tih veza najneposrednije ugrožava prometnu i drugu sigurnost većine europskih zemalja i prisiljava ih da traže nova privremena ili trajna rješenja.

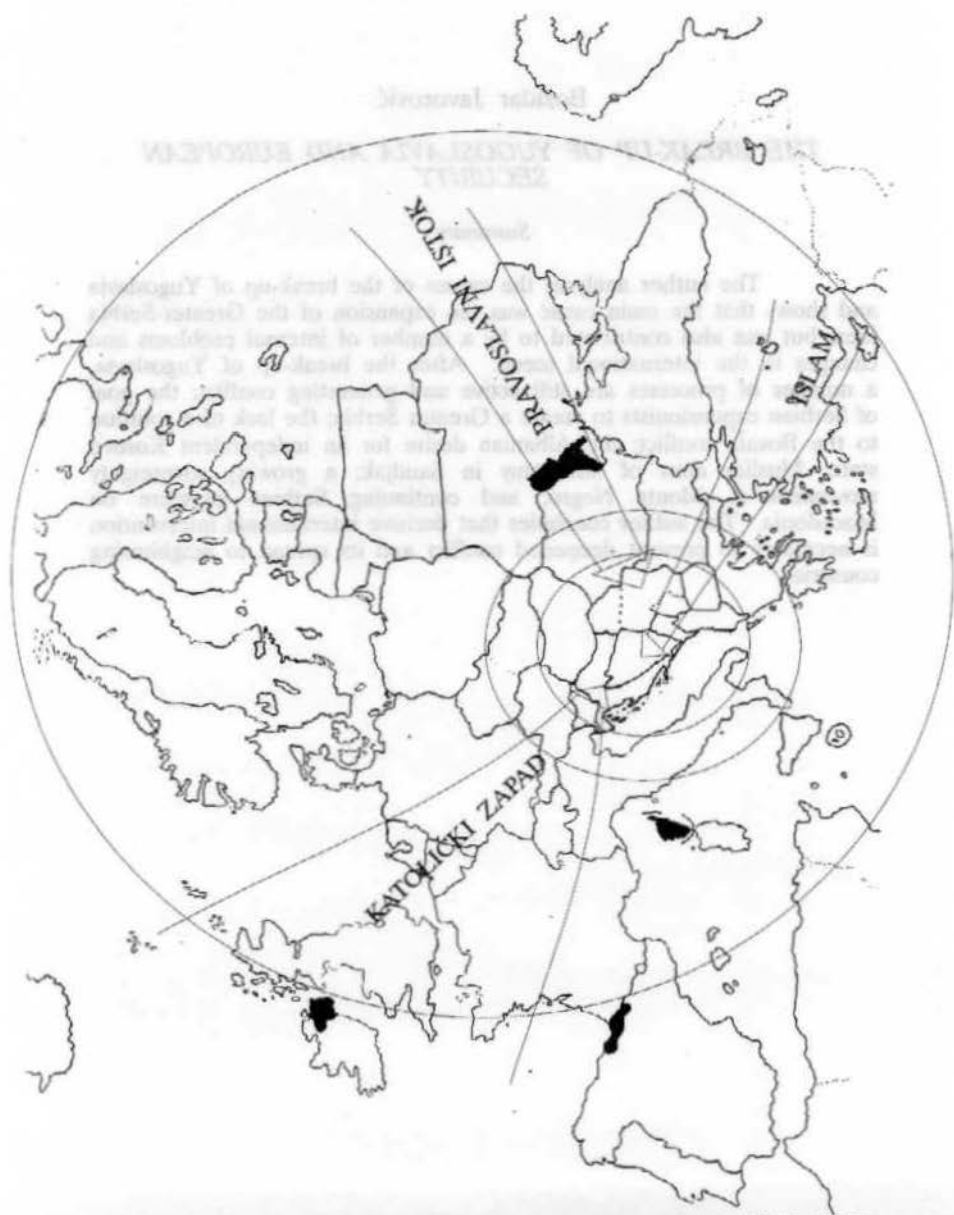
Zaključak

Pokazalo se da sve dosadašnje mjere Europske zajednice i Ujedinjenih naroda nisu dale željene rezultate, nisu zaustavile rat, nisu obuzdale velikosrpsku ekspanziju, nisu urazumile režim Slobodana Miloševića niti pridonijele demokratizaciji odnosa u Srbiji. Iz toga proizlazi zaključak da se velikosrpska ratna mašina može zaustaviti samo njezinim uništenjem, odnosno razbijanjem njezine ratne kritične mase (a) daleko čvršćom, svestranijom i jedinstvenijom akcijom svih zemalja i međunarodnih činilaca, kojoj će u osnovi biti totalna blokada agresora (politička, diplomatska, komunikacijska, ekonomska, vojna), ili (b) odlučnom vojnom intervencijom međunarodnih snaga, ili (c) ujedinjenim snagama novostvorenih ugroženih država, uz uvjet da im se ukine embargo na isporuku oružja i da im se pruži vojna i humanitarna pomoć.

Prekidanjem velikosrpske agresije prekida se proces koji bi mogao Europi donijeti mnoge crne dane i osigurava miran san njezine djece. Odlučnost i hrabrost ovoga trenu, spasit će mnoge živote, spriječiti milijunske tragedije i osigurati slobodu i mir svim narodima Europe.

LITERATURA

- Skupina autora, *Izvori velikosrpske agresije*, August Cesarec i Školska knjiga, Zagreb, 1991.,
- Glenny, Misha, *The Fall of Yugoslavia (The Third Balkan War)*, Penguin Books, 1992.,
- Heuvel and Siccama, ed., *The disintegration of Yugoslavia*, Rodopi, Amsterdam - Atlanta, GA 1992.,
- Javorović, Božidar, *Društvene promjene i obrana i zaštita*, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1990.,
- Razni autori, "Rat i mir u Hrvatskoj 1991", *Politička misao*, 4/1991.,
- Razni autori, "Rat protiv Hrvatske", *Društvena istraživanja* 4-5/1993.

Božidar Javorović

THE BREAK-UP OF YUGOSLAVIA AND EUROPEAN SECURITY

Summary

The author analyses the causes of the break-up of Yugoslavia and shows that the main cause was the expansion of the Greater-Serbia idea, but was also contributed to by a number of internal problems and changes in the international scene. After the break-up of Yugoslavia, a number of processes are still active and generating conflict: the goal of Serbian expansionists to create a Greater Serbia; the lack of a solution to the Bosnia conflict; the Albanian desire for an independent Kosovo state; Muslim aims of autonomy in Sandjak; a growing sovereignty movement in Monte Negro; and continuing Serbian pressure on Macedonia. The author concludes that decisive international intervention is necessary to prevent deepened conflict and its spread to neighboring countries.